

Borrby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2017-11-29

Omslag: Flygbild över Borrby med kyrkan sedd från söder. Lunds stift 2015.

Borrby kyrka

Gärnsås församling, Österlens kontrakt, Lunds stift, Borrby socken, fastighet Borrby 42:2, Simrishamn kommun, Skåne län och landskap

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Borrby brukar kallas för Österlens hjärta och ligger i Skånes sydöstra del några kilometer in från kusten. Landskapet kring Borrby är en uppodlad backig slättmark. Genom Borrbyns norra del löper en markant ås, Hörupsåsen som sträcker sig tvärs över Östelen. En liten bäck rinner genom byn väster om kyrkan. Borrby var redan på 1700-talet en mycket stor by med över 40 gårdar grupperade längs byns tillfartsvägar. Kyrkan låg i dess nordvästra delar omgiven av kyrkogården. Prästgården låg norr om kyrkan. Strukturen från den gamla byn med dess vägsträckningar som sammanstrålar sydost om kyrkan är ännu bevarad. År 1894 invigdes järnvägen i Borrby och en bebyggelse med småstadskaraktär växte upp kring järnvägen. Dagens bebyggelse består huvudsakligen av affärsfastigheter utmed huvudgatorna och mindre gatehus och villor däremellan, de flesta från 1800-talets slut och 1900-talets första hälft.

Borrby finns omnämnt i ett donationsbrev 1123 då det inrättas till prebende till domkapitlet i Lund. Mycket talar för att en kyrka kan ha funnits i Borrby redan då. Ortnamnet tros komma av en sammanskrivning av Borg och by. Kring Borrby finns en gammal sägen. Sägningen har lite olika versioner men en berättar att Kung Borre hade förälskat sig i en ung flicka vid namn Cecilia eller "Sissela" som bodde hos klosterbröderna. När hennes skyddslingar inte gick med på giftermål rövade Borre bort Sissela men förföljdes av hennes bröder. I striden som följde dödades Sissela och en källa sprang upp på platsen. Sisselas källa ligger cirka 150 meter nordväst om kyrkan och har sannolikt förkristna anor men har använts som offerkälla ända in på 1800-talet. Kung Borre skall enligt sägnen ligga begravd vid Borresten, även kallad Höjsten, väster om Borrby. En annan sägen berättar att Sissela var syster till "Trulsarna" vars borg låg i Borrby och förstördes som hämnd av Borre.

Från 1400-1500-talet omtalas en gård i Borrby, Hovgården, som tillhörde ärkebiskopen i Lund. Efter reformationen drogs gården in till danska kronan och senare blev gården svenskt vederlags gods för Bornholm. Gården blev kungsgård och under 1700-talet ryttmästarbostad. Det nuvarande bostället har anor från 1700-talet och ligger avskilt sydväst om byn. Den medeltida hovgården har sannolikt legat på annan plats. Borrby gård låg på 1600-talet väster om kyrkan och en borg i form av en tre våningar hög rektangulär byggnad skall tidigare ha legat på kyrkbacken: Murarna efter denna byggnad var ännu synliga på 1600-talet. Det finns också uppgifter om en borg, ibland omtalas ett kloster, som ska ha legat i en sänka nordost om kyrkan. Här skall ha funnits en kvadratisk formad plats kallad Herrgården, omgiven av vatten. Denna gård eller borg gick förlorad vid en översvämning. Gårdsplatsen var ännu synlig vid 1870-talet och anas som en kvadratisk höjning i en sänka i åsen.

I socknen har det funnits ytterligare en kyrka, i Tullstorp. Denna sägs ibland vara en föregångare till Borrby gamla kyrka vilket dock är felaktigt. Inventarierna från denna kyrka flyttades till Borrby på 1600-talet.

Liksom många kyrkor på Österlen hade Borrby kyrka en kyrkogrim. Kyrkogrimen ansågs vanligen vara kyrkans väktare som hade tillkommit genom offer när kyrkan byggdes. I Borrby hade kyrkogrimen en särskild uppgift. Den förste som dog under det nya året, som det blev ringt för, blev kyrkogrim under ett år framåt. Kyrkogrimen "hämtade" de andra som skulle dö under året och blev avlöst vid årsskiftet av nästa kyrkogrim.

Kyrkobyggnad

Borrbyns första stenkyrka tros ha byggts under 1100-talet kanske i samband med att ett prebende inrättades på orten. Kyrkan var helgad åt Sankta Maria som fanns avbildad på kyrkosigillet. De äldsta delarna tros ha bestått av västtorn, långhus och kor, möjligen utan ursprunglig absid. Långhuset hade ett par högt sittande fönster och väggarna var invändigt redan före 1300-talet dekorerade med målningar. Tornet var mycket smalt med rektangulär planform, samma bredd som långhuset och fem våningar högt. Dess bottenvåning täcktes av ett tunnvalv och öppnade sig mot långhuset genom två valvbågar. I tornets sydöstra hörn fanns en spindeltrappa upp till andra våningsplanet. I andra våningsplan fanns en öppning mot långhuset i öster. Den tredje våningen hade träbjälklag och täcktes av ett tunnvalv. Detta våningsplan var avdelat med ett sentida rumsutrymme kallat "Lönnkammaren" vilket använts som tillflyktsort för snapphanar. Den fjärde våningen var ett helt oinrett våningsplan. På femte våningen fanns två dubbla öppningar med pelare emellan i öster och väster och en dito öppning mot söder och norr. Tornet var utvändigt förstärkt med kraftiga trappformade stödpelare i väster och söder vilka kan ha tillkommit relativt sent i tornets byggnadshistoria.

På 1300-talet slogs valv inne i långhuset och koret och valven dekorerades med kalkmålningar av Snåreverkstaden. Väggarna inne i koret och långhuset var då redan dekorerade med fresker som kom att döljas bakom valven. Under senmedeltiden byggdes också vapenhus vid långhusets norra och södra sida. På 1400-talet tillkom också ett triumfkrucifix som ännu finns bevarat. En uppgift anger 1690 som byggnadsår för kyrkans östra del med kor och absid men denna är mycket osäker. Byggnadssten till den östra delen skall ha kommit från den gamla borgen. Vid 1600-talet tillkom också en sakristia vid korets norra sida.

På kyrkogården, söder om kyrkan, fanns ett fristående torn eller en kastal som tros ha uppförts under senmedeltiden. Kastalen hade murade trappgavlar, små smala ljus/skottgluggar och i övre våningsplan flera ljudöppningar till klockorna som hängde där. Kastalen revs på 1850-talet.

Den gamla kyrkan var vid 1800-talets början i dåligt skick med murar som givit sig utåt och valv som hotade att rämna. En lokal byggmästare i Ystad anlätades för att upprätta förslag till kyrkans ombyggnad i form av ett tvärskepp till den gamla kyrkan. Förslaget insändes till Överintendentsämbetet för godkännande. Överintendentens arkitekt Jacob Wilhelm Gerst hade många synpunkter på förslaget. Han upprättade ett alternativt förslag vilket i stort sett innebar nedrivning av hela den gamla kyrkan. Endast kyrkans nordvästra hörn skulle bibehållas. Kyrkan byggdes därefter om enligt Gerst ritningar mellan åren 1838-1841.

Kyrkan från väster och öster.

Entreprenör vid ombyggnaden var Olof Borgström från Sölvesborg. Före rivningen av den gamla kyrkan gjordes en dokumentation av den gamla kyrkan av pastorsadjunkten N. J. Ekdahl. Kalkmålningarna dokumenterades av ritmästare J. Boström.

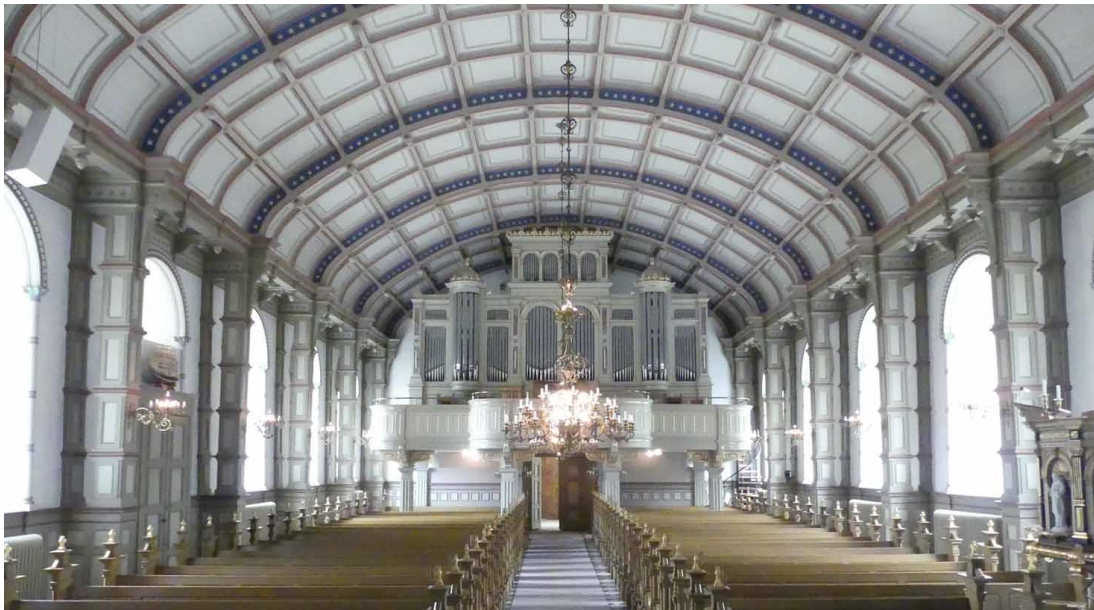
Den nya kyrkan fick formen av en salkyrkan enligt en nyklassicistisk standardmodell med högt lanterninpytt torn och lägre, rakt avslutad sakristia i öster. Gerss förordade en enkel, ändamålsenlig och symmetrisk arkitektur utan onödiga arkitekturutsmyckningar. Invändigt var kyrkan täckt av ett flackt tunnvalv av putsade brädor. Ett stort kors i en absidformad altarnisch utgjorde altarpriklad och även övrig inredning var enkel utan onödig dekor. Orgelläktare och orgel återanvändes från den gamla kyrkan.

Redan efter några år började problem med den nya kyrkan uppdagas i form av sprickbildningar och sättningar. Domkyrkoarkitekten C. G. Brunius inkallades för att inspektera skadorna 1844 och återigen 1853. Brunius konstaterade att kyrkans grundläggning var dålig och murbruket hade fel sammansättning. Under 1854-1856 genomfördes stora ombyggnads- och förstärkningsarbeten efter Brunius anvisningar. Vid biskopsvisitation av Biskop Flensburg 1861 befanns kyrkan väl underhållen och i prydligt skick. Församlingens ekonomi var mycket god och biskopen föreslog därför omfattande försköningsarbeten såsom; nya fönster i renare stil, ny predikstol för att passa ihop med den förändrade altardekorationen, ny dopfunt, ny målning av korpartiet och ny värmeledning. Han ville också att

tornet skulle ges en ny tornspira istället för lanterninen som han beskrev som ”mindre prydlig”. Det är tydligt att varken församlingen eller biskopen var särskilt imponerades av den enkla nyklassicismen som förordades av Gerss. Under åren som följde och fram till 1800-talets slut skedde omfattande tillägg och ändringar enligt nystilsidealerna. Läktare till en ny orgel byggdes 1863 efter förslag av arkitekt Alberg Törnqvist vid Överintendentsämbetet. År 1866 revs altarnischen i öster och ett nytt rakt väggparti med ny altartavla uppställdes.

Den största förändringen genomgick kyrkan år 1894. Ritningar till ombyggnaden upprättades av arkitekt Frans Lindskog. Utvändigt byggdes en ny tornspira och fönsteromfattningarna gjordes om. Invändigt gjordes ett kassettak av trä, väggar och tak målades om med en arkitektonisk dekor och altaruppsatsen kompletterades med två statyer i gips utförda av Gustaf Alfred Nyström i Stockholm. Ny predikstol och nya bänkar tillverkades också. Förlaga till den nya tornspiran var tornspiran till Klara kyrka i Stockholm byggd 1886 efter ritningar av Helgo Zettervall som redan 1871 upprättat ett liknande förslag till tornspira för Borrby kyrka. Tornspiran kan därmed sägas vara en omarbetning av Lindskog utifrån Zettervalls första förslag. Entreprenör vid ombyggnaden var J Ekberg i Ystad.

Möjligen blev förändringarna allt för dominerande och redan 1910 påbörjades diskussioner om att tona ned ”de skrikiga färgerna” som präglades av ”90-talsstilens hela smaklöshet”. Färgsättningen från 1890-talet bestod i olika toner av ljus beige och brunt med ljusröda bårder kring alla väggfält och en ljusgrön ram kring altaronfattningen. Väggspanelerna var målade i gråbrunt och takets båglister var dekorerade med förgyllda stjärnor på blå botten. Bänkarna var ekådrade. En ljusare och lättare färgskala efterfrågades som kunde passa med nya målade glasfönster. Domkyrkoarkitekt Theodor Wählin kontaktades för att upprätta program till invändig ommålning. Under 1912 försågs skeppets fönsteröppningar med målade glas från Stockholms glasmåleri Neumann & Vogel. Invändig och utvändigt ommålning utfördes 1922. Nästa inre renovering utfördes 1968 med Eiler Graebe som arkitekt. Renoveringen syftade bland annat till att återställa 1894 års färgskala som man velat tona ned i början av seklet. Graebes rekonstruktion av 1890-talets färgsättning blev en ljusare variant av 1890-talets brunmurriga färgsättning. Endast de blå bågfälten och dörrarnas färger återställdes samt en målad bibeltext på korväggen som övermålats 1922. Paneler och snickerier fick en genomgående grågrön färg med nya tillägg av turkos och engelskt rött. De färgade väggfälten återställdes inte utan vitmålades. Utöver den nya färgsättningen fick sakristian ny inredning, altargolvet höjdes, några bänkar togs bort och dopfunten flyttades till koret.

Kyrksalen sedd från koret med orgeln i väster.

I början av 1980-talet tillgängliggjordes kyrkans södra entré. Utvändigt renovering av kyrkan utfördes 1993. Under 2001 gjordes inbyggnad för wc och städutrymme under läktaren efter ritningar av Röinge arkitekter AB. En handikappramp byggdes också utanför kyrkans västra entré. Den nya toaletten föranledde grävningar på kyrkogården och ledningsdragningar inne i kyrkan vilka övervakades av arkeolog. Bland annat blev lämningar efter kyrkans medeltida vapenhus, sakristian och kyrkans grundläggning synlig. Kyrkans fönster renoverades 2005 av Malmö Glassliperi & Blyfönsterfabrik AB.

Genom åren har spirans tekniskt komplicerade utformning tillsammans med kyrkans utsatta läge föranlett reparationer och byten av delar eller hela plåten. Under 2009 upprättades åtgärdsprogram för renovering av tornspiran av Ponnert arkitekter AB. Ytterligare renovering påbörjades 2017 efter att spiran skadats av en storm 2016. Projektering för spirans renovering gjordes av Tyréns AB.

Exteriör

Kyrkan är uppbyggd av kalksten från trakten och sannolikt till stor del återanvänd från den gamla kyrkan. Delar av den äldre kyrkan ingår i norra och västra långhusmuren. Den nuvarande kyrkobyggnaden består av ett högt västtorn med kvadratisk planform och ett brett långhus med smalare och rakt avslutad sakristia i öster. Fasaderna är spritputsade och gulmålade med gråmålad sockel och slätputsade och vitmålade hörnkedjor, omfattningar och gesimser som bär upp det kraftiga takutsprånget. Gesimsen till långhuset och koret är rikt profilerad med ett brett slätputsat parti nederst. Gesimsen löper även in över gavelsidornas hörn.

Torngesimsen är tandsnittsliknande med kraftiga konsoler eller tänder som bär upp torntakfotens kraftiga utkragning. Fönsterbågarna har ett enhetligt utseende med rundbågsformade valv där valvet omfattas av ett profilerat listverk på små konsoler som vederlag. Även ljudöppningar och tre rundfönster till tornets andra våning är utformade på detta sätt. Fönsterbågarna är av järn med blyspröjsade glas. Fönsteröppningarna till bottenvåningen är försedda med målade och gjutna glas.

Tre ingångar finns till kyrkan; i långhusets södra sida, i sakristian från öster och på tornets västra sida. Som huvudentré räknas den västra ingången med en hög pyramidformad trappa av granit framför ingången som kompletterats med en ramp från norra sidan. Höga trappor finns också i söder och i öster. Västportalen består av en hög korgbågig öppning med samma typ av listverk över bågöppningen som till fönstren. Över bågöppningen finns ett litet konsekrationsskors i puts. Dörren är en brunmålad pardörr med kvadratiska speglar. Mellan entrédörren och rundfönstret till andra våningen sitter en inmurad grå stentavla med inskriften 1840, året då kyrkan stod färdig. Södra portalöppningen är en rakt avslutad öppning med omfattning av två pilastrar som bär upp ett profilerat listverk och ett rundbågsomfattat, halvmåneformat överljusfönster. Porten har samma utseende som västra porten. Östra ingången till kyrkan är en mindre kopia av västportalen. En låg luckförsedd öppning till en källare finns också på norra sidan av sakristian.

Långhusets och sakristian täcks av ett sadeltak av kopparplåt med lodräta ståndfalsar och tvärfalsarna lagda i linje. En skorsten finns över långhusets östra gavel. Tornspiran är mycket hög och är täckt med kopparplåt. Den består nederst av en firsidig karnisformad bas med oxögonfönster och urtavlor inramade i ädikulor, små tempelgavlar, på varje sida. Över de fyra takfallen finns en hög spira med fyra mindre hörntorn och en hög mittspira. Tornen och spirorna är åttakantiga och kröns av kors på förgyllda kulor.

Interiör

Västportalen leder in till en förhall eller vestibul i tornets bottenvåning. Golvet är av grå terazzoplattor, väggarna är putsade och vitmålade. En gravhäll av kalksten över prosten Laurentius Engstedt, död 1733, sitter kramlad mot östra väggen intill ingången till kyrkan. I norr och söder finns två fönsteröppningar med målade glas i likhet med kyrkorummets fönster. Längs norra väggen leder en hög trätrappa upp till tornets övre våningar och orgelläktaren. Trätrappan är gråmålad med ett vitmålat räcke genombrutet av trepass med flera former i snickarglädje. Innertaket är indelat i rutor eller kassetter med vitmålad pärlspont. Ingången till kyrkorummet från förhallen består av en pardörr med spegelfyllningar målade i ljust grå nyanser. Dörren sitter i en djup rundbågig nisch med den målade texten HERRE BEVARE DIN INGÅNG OCH UTGÅNG IFRÅN NU OCH I EVIGHET.

Altaruppställning i koret.

Kyrksalen är mycket stor och täcks av ett högt trätunnvalv uppburet av höga fristående träpelare vid sidorna. Mellan pelarna finns, längs med ytterväggarna, ett slätt innertak vilket bärs upp av pelarna och konsoler vid ytterväggarna. Valvet har korgbågig form och dess undersida är indelat i kvadratiska kassetter målade i vitt, rött och grått. Valvets bärande träbågar, som utgår från konsoler vid pelarna, är målade i blått med gula stjärnor på sidorna. Pelarna är indelade med fyllningar mellan horisontella gesimser och målade i ljus grågröna toner.

Kyrksalen upptas i väster av orgelläktaren med underbyggnader och i öster av koret. Bänkkvarteren upptar hela kyrksalen från läktarens framkant och fram till koret, med ett gångstråk i mitten och gångar längs kyrksalens ytterväggar. Mittgången är lagd med svarta och vita marmorplattor och i bänkkvarteren och sidogångarna ligger ett gråmålat trägolv. Väggarna är putsade och vitmålade med en träpanel nederst som når upp till fönsteröppningarnas underkant. Panelen är uppbyggd med fyllningar och målade i ljus grågröna toner. Stora ljuskronor av mässing hänger från taket och på väggarna sitter flerarmade lampetter från sent 1800-tal. Nummertavlorna är också från samma tid utförda med förgyllda ramar i nyrokoko.

Långhusets tretton fönsteröppningar har rikt artikulerade omfattningar av kolonnetter som bär upp ett rundbågsformat listverk. De målade fönstren ger ett mjukt silat ljus inne i kyrkan. Varje glas har en jugendinspirerad dekor med blomsterslingor längs kanterna och runda medaljonger målade med olika kristna symboler. Korets fönster är extra dekorerade med änglar och blommönster över hela fönstret. Motiven i fönstren har olika teman med utgångspunkt från kristen symbolik. På södra långhussidan finns förutom sex fönster även ingången från kyrkogården. Dörröppningen med överljusfönster omfattas på samma sätt som fönsteröppningarna. Ytterdörrens insida är målade i samma färger som väggpanelen.

Orgelfasaden är mycket stor och tillsammans med läktarbarriären och dess pelare upptar den nästan hela kyrksalens västra sida. Läktaren står fritt från ytterväggarna med rundade sidor och ett utskjutande parti i mitten. Läktaren bärs upp av fyrkantiga pelare i fyra rader. Pelarnas sidor är utförda med kannelyrer i relief, profilerade kapitäl, och kraftiga volutformade stöd under bjälklaget. Läktarbarriären är försedd med rektangulära fyllningar på framsidan och en rödmarmorad inskriftstavla på framsidan av den mittersta utskjutande delen. Under läktarens västra del finns inbyggnader med brädklädda väggar i form av wc och städutrymme. Öster om inbyggnaderna har ett kapprum ordnats genom skärmväggar av trä mot bänkkvarteren. Den ursprungliga ingången till läktaren från tornet har kompletterats under modern tid med en spiraltrappa av svartmålad metall på norra sidan om läktaren.

En viss nivåskillnad finns mellan koret och långhusets mittgång medan bänkarnas trägolv ligger i samma nivå som korgolvet. Korets golv är lagt med vit marmor. Predikstolen har uppgång från korets norra del men står ett stycke in i långhuset. I korets södra sida står dopfunten och en kororgel. Mot östra väggen står en monumental altartavla med altare och altarring. På ömse sidor om altaruppsatsen finns två ingångar till sakristian med fyllningsdörrar gröngrå toner och dörrfodret krönt av en trekantsgavel.

Sakristian har en inredning från 1960-talet där de gröngrå färgtonerna går igen i snickerier på dörrar och skåpinredning. Väggarna är putsade och vitmålade och golvet är lagt med grå terrazzoplattor. Innertaket har liknande utförande som i tornets bottenvåning men är omålat. I sakristian finns också en tidstypisk möblering av stolar och bord från sent 1800-tal. På väggarna hänger olika tavlor föreställande församlingens kyrkoherdar, series pastorum och målningar av den medeltida kyrkans kalkmålningar.

Från trappan i tornets bottenvåning kommer man upp till dess övre våningar. Andra våningen används som förvaringsutrymme och här finns också en äldre ingång till orgelläktaren. Väggarna är putsade och vitmålade och innertaket består av tredjevåningens bjälklag och trägolv. En enkel trätrappa leder vidare till tredje våningen som utgör klockvåning där kyrkans två ringklockor hänger i en klockstol.

Vinden över långhuset är ett oinrett utrymme ovanför tunnvalvets isolerade trätak. Takstolarna över långhuset är uppbyggda av sparrar, saxsparrar, hanband och snedsträvor. Innertakets valvbågar är upphängt och fogat till taklaget som också delvis är synlig inifrån kyrkorummet.

Koret sett mot söder.

Under sakristian finns en källare med gjutet bremervalv. I källaren finns värmepumpen till kyrkans värmeanläggning samt en äldre oljepanna.

Inredning och inventarier

Altare

Altaret är av trä utfört i nyrenässans och integrerat med altartavlan. Altarbordets framsida består av ett större mittparti och två rundande hörnpartier med marmorerade fyllningar i rött och vitt omgivna av skurna bårder. Mittersta fyllningen har en skuren dekor i mitten i form av ett kors med palmkvistar och törnekransen. Listverket består av en bred bård med lodräta skårer och en akantusbård upptill.

Altaruppsats

Altaruppsatsen har formen av en klassicerande tempelgavel av målat trä med en altartavla målad av Mårten Eskil Winge på 1860-talet. Altartavlan är målad i olja på pannå och föreställer ”Jesus kommer till byn”. På ömse sidor om målningen finns pilastrar med joniska kapitäl som bär upp ett entablement med texten ”Ära vare Gud i höjden” och en trekantsgavel med det allseende ögat omgivet av en strålkran i tympanonfältet. Ett inskriftsfält, en predella, finns också under tavlan. Altaruppsatsen är målad i marmorering i starka färger av grönt, svart, vitt, rött och guld.

Altarring

Altarringen är av trä och har en rak framsida och rundade sidopartier. Den är uppbyggd av ett räck med svarvade balusterdockor mellan låga pilastrar, en kraftig överliggare med grönt handfall och knäfall. Räcket och listverket är vitmarmorert med rödmarmorade partier på pilastrarna. Innanför altarringen ligger en kormatta tillverkad vid Märta Måås-Fjetterström i Båstad.

Predikstol.

Predikstol utförd i nyrenässans med en hög smal åttkantig pelare som bär upp en åttkantig korg. Korgens trattformade underdel är dekorerad med voluter, stiliserade växtornament och en äggstavlist. Korgens sidor är utförda med rundbågade nischer mellan pilastrar med joniska kapitäl. I rundbågsnischerna står statyetter av gips föreställande Jesus och apostlarna. Upptill på korgen finns inskriftstavlor och en tandsnittlist. Till predikstolen hör en trappa med svarvade och skurna balusterdockor. Predikstolen är målad i vit, grön, röd och svart marmorering med förgyllda detaljer.

Dopfunten

Dopfunten tros vara från 1200-talets första hälft och utförd i gotländsk kalksten av "Calcaarius", en anonym gotländsk mästare. Dopfunten har en cylindrisk formad cuppa med utsidan dekorerad av akantusslingor i låg relief. Nederst på cuppan och som skaftring finns huggna repstavar. På den konformade foten finns skulpturer i form av två människohuvuden och två djurhuvuden, de senare med bladslingor som växer ur deras munnar. Till dopfunten hör ett dopfat i mässing från 1609 samt ett mindre dopfat från 1500-talets första hälft.

Bänkinredning

Kyrkan har en öppen bänkinredning av ekådrat trä med höga gavelförsedda sidor. Bänkarna har spegelfyllda ryggar och bänkskärmar samt rikt skurna gavelsidor utförda i nyklassicism med kannelerade pilastrar som bär upp joniska kapitäl. Pilastrarna bär upp ett lågt pelarformat krön där bänknumret är utskuret och överst på varje gavel finns ett cirkelkors.

Orgel

Kyrkans nuvarande orgel byggdes av Mårtensson Orgelfabrik AB 1966. Orgelfasad och läktare ritades av Albert Törnqvist för en orgel med 20 stämmor byggd 1863 av Johan Niklas Söderling, Göteborg. Fasaden är uppdelad i åtta pipfält, två bågformade i mitten med ett övre parti indelat i fyra mindre bågält. Piporna är ljudande men samtliga i det övre pipfältet och enstaka i de nedre fälten är blindpipor. Läktaren och orgelfasaden är av målat trä i grått och guld.

Klockor

Kyrkans stora klocka är från 1520 gjuten i Lübeck av Peter Vulf. På klockan avbildas jungfru Maria med barnet. Lillklockan från 1617 omgjöts 1872 av F. M. Bergholtz i Stockholm.

Övrigt

Från den gamla kyrkan finns ett medeltida lavorium, ett kittelliknande kärl med två motställda pipar, vilket används för tvagning. Kyrkans nattvardskalk är från 1575 och skänktes till kyrkan av en kanik vid Lunds domkyrka. Ett triumfkrucifix från 1400-talet som hängt i den gamla kyrkan finns bevarat på Lunds universitets historiska museum. I sakristian hänger fem målade porträtt av församlingens tidigare kyrkoherdar, två series pastorum och akvarellmålningar av kyrkans medeltida kalkmålningar kopierade efter J. Boström. En kyrkkistan av ek är från 1700-talet.

Kyrkogård

Kyrkan ligger på den gamla kyrkogården som utgörs av en markerad höjd med sluttningar åt alla sidor. Utanför västra kyrkogårdsgränsen rinner en bäck. Kyrkogården kringgärdas mot öster och söder av ett järnstaket i jugendstil mellan korsprydda stenpollare och på en hög sockel av granit. I norr och väster begränsas kyrkogården av en låg stenmur av kalksten. Flera ingångar finns till kyrkogården i öster, söder och nordost med höga grindar i samma stil som staketet hängda i grindstolpar av granit. Grindstolparna är pyramidformade med en huggen dekor i form av konsekrationsskors. Kyrkogården har parkkaraktär med gräsmattor, höga träd och buskplanteringar i grupper. Längs västra sidan växer höga lindar och ett par höga lönnar finns söder om kyrkan. Från ingångarna leder breda grusade gångar fram till kyrkan och kring denna. I backen ned till grindöppningarna i söder och öster leder breda granittrappor. Ett fåtal gravplatser med gravvårdar finns på kyrkogården. Dessa har övervägande monumental karaktär och tillhör framstående personer från bygden. På norra sidan om kyrkan ligger Borrbys kyrkoherdar begravda. En hög obeliskformad gravvård är rest över Borrby kungsgårds siste ryttmästare Ernst Bogislaus von Segebaden, död 1892.

En senare anlagd kyrkogård finns längre österut från kyrkan med ett begravningskapell, Sisselas kapell, från 1800-talets slut. Ritningar till begravningskapellet upprättades av Jon Boisen 1886.

Byggnader på kyrkogården

Intill kyrkogårdens nordöstra hörn finns en betonggjuten källare övertäckt av en gräskulle intill kyrkogårdsmuren. Över ingången finns ett järnstaket av samma typ som kring kyrkogården. Källaren har tidigare fungerat som bårhus.

Karaktärisering

Borrby kyrkan har genom den medeltida kyrkan en lång platskontinuitet som sträcker sig ända till 1100-talets början. Borrbyns äldsta historia är mytomspunnen med många sägner om försvunna borgar, heliga källor och även ett kloster. Vad som är sanningen bakom dessa historier är inte känt men det är inte helt osannolikt att en borg eller större gård har tidigare legat intill kyrkan. Borrbyns topografi med kyrkan på en höjd intill ett vattendrag nära en borg eller större gård går igen från många av kyrkbyarna på Österlen. Offerkällan finns ännu kvar och kan ha kontinuitet till hednisk tid. Historien om ett kloster kan ha sin bakgrund i att kyrkan under den katolska tiden varit prebende till domkyrkan. Mytbildningen kring den gamla kyrkan och ortens historia var ännu på 1800-talet omfattande och Brunius bidrog till att odla historierna om kyrkans funktion som förvarskyrka. Den medeltida kyrkans breda västtorn och kastalen har ofta tolkats som försvarsanläggningar. Breda västtorn har varit vanliga i sydöstra Skåne men inte många är bevarade. Borrbyns västtorn har sannolikt haft samma uppbyggnad som exempelvis Vallby, Stiby, Simris och Östra Hoby. De två senare finns ännu bevarade. Kombinationen av fint slagna tunnvalv och västtemporer tyder kanske snarare på att tornen har varit ett sätt att uttrycka makt och välstånd genom särskilda herrskapsläktare. Borrby kastal var ett av sex kända fristående torn i sydöstra Skåne. Kastalerna anses vara uppförda under sen medeltid och deras funktion är omdiskuterad. Från den medeltida kyrkan är inget eller mycket litet bevarat. Kyrkans medeltida dopfunt och ett lavorium tillhör några få bevarade inventarier.

Borrby var under 1700-talet en stor by och utvecklades under 1800-talet till att bli mer stadslig. När den första ombyggnaden av kyrkan skedde under 1800-talets får den formen av en salkyrka i nyklassicerande stil som många andra landsortskyrkor vid samma tid. Fokus var antalet bänkplatser inne i kyrkan samt en monumental enkelhet i arkitekturen. Ortens goda ekonomi och ambitioner gjorde dock att kyrkan snart blev omodern. Borrby kyrka är enligt Ingrid Sjöström en av få välbevarade exempel på en kvalificerad 1890-talsrestaurering av en nyklassicistisk kyrka. Stommen bevarades medan interiören och exteriören kompletterades med tidsenliga detaljer och inredning. Utvändigt är det framför allt tornspiran som imponerar med sin höjd och rika arkitektur vilken dock har förföljts av tekniska problem sedan den byggdes. Invändigt skedde övergången från en spartansk inredning i nyklassicism stegvis men 1890-talets förändringar av kyrkorummet är uppseendeväckande. Kyrkorummet omgestaltades med ett överdåd av arkitektoniska snickerier. Inskriftstavlan på kyrksalens östra sida är talande ”gören portarna hvida och dörrarna i hverlden höga att ärones Konung må draga der in”. Förändringarna tycks ha följt arkitektens anvisningar med undantag av

färgsättningen som kanske fick en mer provinsial tolkning. Kyrkans interiör är därför ett slående exempel på det sena 1800-talets tidsanda som så tydligt reflekteras i arkitekturen. Den sentida nedtoningen av interiören har till viss del återställts närmare originalet med undantag av väggarnas bemålning vilket kan vara en anpassning till glasmålningarna. De målade fönsterglasen är 1900-talets främsta bidrag och har en mycket påtaglig inverkan på kyrkorummet. De är också mycket tidstypiska med sin jugenddekor. Viktig för kyrkans interiör är också orgelfasaderna från 1800-talet. Orgeln tar en mycket stor plats i kyrkorummet vilket pekar på dess viktiga funktion vid kyrkans förrättningar under 1800-talet.

Att tänka på

- Kyrkogården har en parkkaraktär med gravvårdar över betydelsefulla personer från Borrbyns historia. Parkkaraktären från tidigt 1900-tal bör bevaras.
- Kyrkan och kyrkogården ligger i en arkeologiskt intressant miljö. Fortsatta undersökningar kring kyrkan kan ge svar kring byns äldsta bebyggelsehistoria vilken också är viktig för förståelsen av den medeltida kyrkan.
- Både kyrkans interiör och exteriör är trogna arkitekten Lindskogs ritningar och ett välbevarat exempel på det sena 1800-talets arkitektur. Tornspiran är inte bara slående genom sin storlek men också en viktig symbol för kyrkan och orten.
- Interiören är ett viktigt och relativt ovanligt exempel på nyrenässansen där alla delar i kyrkorummet bidrar i en välbevarad helhet.
- De målade fönsterglasen har hög konstnärlig och teknisk kvalitet och är betydelsefulla för kyrkans interiör.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturmiljö, enligt Kulturmiljölagen 4 kap. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Borrby 70:1. Fornlämningen avser Borrby bytomt enligt 1791 års karta och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor

Borrby kyrka i äldre beskrivningar, Curt Wallin, Gustaf Åberg, Simrishamn 1943.

Borrby kyrka – iakttagna medeltida lämningar 2001. Lars Salminen, Regionmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne, Rapport 2004:141.

”Ett herranom värdigt tempel, kyrkorivningar och kyrkobyggen i Skåne, 1812-1912”, Siegrun Fernlund, Lund 1982.

Kyrkobyggnader 1760-1860. D. 1, Skåne och Blekinge, Erik Cinthio m. fl. Serie Sveriges kyrkor, band 210, Riksantikvarieämbetet 1989.

Skimrande berättelser, fönsterna i Borrby S:st Maria kyrka, Borrby församling 1999.

Skånes konsthistoria för medeltiden, C. G. Brunius, Lund 1859.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Orgelinventering för Lunds stift, Anders Johnsson, 2016.

Underhållsplan för Borrby kyrka. Barup och Edström arkitektkontor AB 2004.

Internet

Riksantikvarieämbetets fornlämningsök

Lantmäteriets Historiska kartor.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2017-09-17

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Åsa Eriksson Green

Färdigställd: 2017-11-29

